

Vztahovou šikanu vnímají učitelé jako obzvláště těžko řešitelnou

15.3.2023 - | Grantová agentura ČR

Šikanováním je míněna opakovaná agrese vyznačující se asymetrií sil mezi tím, kdo ubližuje, a tím, komu je ubližováno. Jde nepochybně o jeden z nejvíce zatěžujících fenoménů ovlivňujících život dětí.

„Když na základní nebo střední škole vysvětlíme žákům definici šikany a zeptáme se, jestli se v posledních dvou měsících nestali jejím terčem, obvykle to potvrdí každý desátý až dvacátý z nich,“ říká Lenka Kollerová a dodává: „Ve více než 80 procentech případů jsou útočníky spolužáci ze stejné třídy.“

Od fyzických útoků po vyčleňování

Šikanování přitom může mít různé podoby. *„V principu rozlišujeme čtyři základní formy šikany, ovšem většina obětí jich zažívá několik současně,“* vysvětluje Lenka Kollerová.

Nejčastější formou je verbální šikana, při níž útočníci dítě slovně ponižují, nadávají mu, vyhrožují. Druhou formou jsou vztahové útoky – sem patří například pomlavy, intriky a vyčleňování dítěte z kolektivu. Třetí formou je šikana fyzická, tedy různé mlácení, kopání a jiné fyzické ubližování. A formou čtvrtou, je kyberšikana, tedy ubližování v online prostoru.

„Zaznamenali jsme, že nejméně přehledná je pro učitele šikana vztahová, zejména vyčleňování vrstevníků z třídního kolektivu a aktivit. Přitom ta může způsobovat obzvláště velkou psychickou bolest, pocity méněcennosti, křivdy a zoufalství. Právě proto jsme se na ni v nynějším zkoumání více zaměřili,“ popisuje Lenka Kollerová.

Reprezentativní vzorek škol

Vyčleňování vrstevníků z aktivit či skupin je součástí života dospívajících. V určité míře a podobě se jedná o běžnou zátěž, s kterou se dospívající dobře vyrovnávají. Dospívající například vnímají jako přirozené, když někdo slaví narozeniny a pozve na oslavu domů jen ty ze třídy, s kterými se nejvíce kamarádí – aniž by chtěl záměrně ublížit někomu, koho nepozve.

Pokud je ale vyčleňování nástrojem šikany či diskriminace, není to v pořádku a učitelé musí zasáhnout.

„Šikanování je záměrné a opakované ubližování z pozice síly zaměřené proti někomu, pro něhož je obtížné se bránit,“ objasňuje Lenka Kollerová, jak rozpoznat, co je nebezpečné. *„Když například učitel poprvé vidí, že se dítě chce připojit k nějaké skupince, a oni mu řeknou, že ho ve své skupině nechtějí, může si říct, že to je náhoda, že se děti třeba zrovna pohádaly. Pokud se to ale stává opakovaně, má učitel jasný signál, že to je záměr a pro vyčleňovaného je obtížné se bránit, a bude se tedy jednat o šikanování vyčleněním.“*

Lenka Kollerová s kolegyní Pavlínou Janošovou uskutečnily rozsáhlé šetření mezi učiteli, na němž úzce spolupracovaly zejména s Dagmar Strohmeier z Univerzity aplikovaných věd Horního Rakouska, která je expertkou na řešení šikany, a Melanií Killen z Univerzity v Marylandu, která je přední odbornicí na předsudky a vyčleňování.

Výzkumný tým vybral reprezentativní vzorek 118 škol ze všech krajů České republiky. V nich jim na dotazníky odpovědělo 740 učitelů. S dalšími devatenácti zkušenými učiteli ještě uskutečnili hloubkové rozhovory. Šlo o učitele druhých stupňů základních škol a prvních čtyř tříd osmiletých gymnázií, tedy kantory žáků, kteří jsou ve věku, kdy narůstá vliv vztahů s vrstevníky na psychické zdraví.

Vyjednávání s šikanujícími žáky nefunguje

Asi neudiví, že podle výsledků výzkumu Lenky Kollerové i dalších studií je šikanování častější tam, kde je učitelé ignorují a nic proti němu nedělají. Byť někdy v dobré víře, aby situaci svou intervencí nezhorsili. Nové a důležité je zjištění, že účinnou metodou není ani to, když se učitel snaží šikanování zastavit mediací – tedy snahou vyjednávat s šikanujícími a zprostředkovat mezi nimi a šikanovanými dohodu či „usmíření“.

„Tito učitelé přistupují k šikaně, jako by to byl konflikt mezi stejně silnými stranami, což není pravda. K tomu se snaží přesvědčit oběť, aby se postavila útočníkům, což ale může situaci zhoršit. Z morálního hlediska není v pořádku přenášet odpovědnost za zastavení šikany na oběť. Výsledek může být přesně opačný, než učitel chtěl. Když jsme ve třídách měřili situaci na podzim a pak o půl roku později, zjistili jsme, že tam, kde učitelé používali mediaci, dokonce šikanujících žáků přibýlo,“ konstatuje Lenka Kollerová.

Jak ukázaly mimo jiné hloubkové rozhovory se zkušenými pedagogy, učitelé šikanu odsuzují a snaží se ji zastavit. Ale šikanu vyčleňováním je pro ně někdy obtížné rozpoznat a také si nejsou jisti, jak správně zasáhnout. Co k efektivitě jednotlivých učitelských intervencí říká výzkum?

Nejčastěji zabírá autoritativní přístup učitele

„V jedné z našich prací v tomto projektu, kterou prováděl zejména Christoph Burger z Univerzity ve Vídni s Dagmar Strohmeier, se ukázalo jako nejúčinnější, pokud učitel důsledně použije autoritu, kterou vzhledem ke svému postavení vůči žákům má. Naprosto jednoznačně tedy dá najevo, že šikanování se v jeho třídě dít nebude, a začne proti němu zasahovat nejen kázeňskými prostředky, ale i rozhovory s šikanujícími žáky, v nichž důrazně vyžaduje změnu chování. Případně si promluví s jejich rodiči,“ uvádí Lenka Kollerová.

„Druhou efektivní strategií, která je ale vhodná jen v mírnějších případech a tam, kde učitel žáky dobře zná a kde má šikanující na své chování náhled, je oslovení šikanujících méně autoritativním způsobem, s menším využitím kázeňských opatření. Učitel je vede k nápravě v individuálních rozhovorech, ale i tady musí formulovat, jakou konkrétní změnu chování očekává, a dohlédnout na ni,“ podotýká Lenka Kollerová.

Projekt dále ukázal, že proti šikaně se daří lépe a častěji zasahovat ve školách, kde mezi učiteli panuje otevřená a upřímná komunikace a přátelské vztahy.

Genderové a etnické stereotypy

Práce Lenky Kollerové a Melanie Killen dále ukázaly, že to, jak učitelé hodnotí šikanu vyčleňováním, může být mírně zkreslováno genderovými a etnickými stereotypy. V některých situacích mají učitelé sklon mírně podceňovat negativní následky této šikany na šikanované chlapce, zřejmě pod vlivem stereotypu, že chlapci jsou odolnější než dívky.

Podobně si učitelé zřejmě pod vlivem stereotypní představy, že etnický homogenní skupiny fungují lépe, někdy zcela neuvědomují, že když žáci české národnosti šikanují vyčleňováním spolužáka s jinou národností, je to stejně či více nemorální, jako když šikanují spolužáka české národnosti.

Zjištěný vliv genderových a etnických stereotypů je však relativně slabý. Celkově učitelé odsuzují šikanu vyčleňováním a chtějí proti ní zasahovat napříč různými genderovými a etnickými kontexty.

Výzkumníci o svých poznatcích připravili přímo pro učitele podcast (můžete si jej poslechnout zde: <https://www.avcr.cz/cs/veda-a-vyzkum/socialne-ekonomicke-vedy/AUDIO-Sikana-v-ceskych-skolach-poradna-pro-rodice-a-finska-cesta/>) a brožuru, která je ke dostupná stažení zde: <https://www.academia.cz/uploads/media/preview/0001/07/f49c2ce711f827d151949e9115f2edeb86a62f8d.pdf>).

Název projektu nominovaného na Cenu předsedy Grantové agentury ČR: Pohled učitelů na vrstevnickou exkluzi mezi adolescenty

<https://gacr.cz/vztahovou-sikanu-vnimaji-ucitele-jako-obzvlaste-tezko-resitelnou>